

Sėkmingos socialinės pedagoginės veiklos veiksniai: empirinės išvados

Birutė Švedaitė

Socialinių mokslų (edukologijos) doktorantė
Vilniaus universiteto Edukologijos katedra ir
Socialinio darbo katedra
Didlaukio g. 47, Vilnius
birutesvedaite@yahoo.de

Straipsnyje analizuojama socialinės pedagoginės veiklos sėkmingumo problema. Pateikiami kokybinio ekspertų tyrimo pagalba rekonstruoti esminiai veiksniai, lemiantys socialinės pedagoginės veiklos sėkmę socialinės pagalbos organizacijose. Straipsnyje taip pat plačiau pristatoma ekspertų interviu tyrimo metodika, jos panaudojimo galimybės. Išsamiai aprašomi ekspertų tyrimo rekonstruoti veiksniai, lemiantys socialinės pedagoginės veiklos sėkmę socialinės pagalbos organizacijose.

Įvadas

Apie socialinę pedagogiką kaip savarankišką edukologijos mokslo šaką ar discipliną Lietuvoje prabilta palyginti neseniai, nors mintis apie ypatingą socialinių veiksmų reikšmę ugdymo, auklėjimo procesams Lietuvos edukologijoje tikrai nėra nauja (apie tai rašė S. Šalcauskis, J. Vabalas-Gudaitis, Vydūnas, J. Laužikas, kiti (žr. Vaitkevičius, 1995)). Galima teigti, kad ši disciplina Lietuvoje dar formuojasi, vyksta jos metodologijos, prasmų ir reikšmių sistemos ieška. Siekiama apibrėžti socialinės pedagogikos objektą, paskirtį, mokslinės disciplinos ir praktinės socialinės pedagoginės veiklos santykį. Diskutuojama ne tik apie socialinės pedagogikos ir kitų edukologijos dis-

ciplinų santykį, bet ir apie jos vietą kitų socialinių mokslų kontekste (Vaitkevičius, 1995; Le-liūgienė, 2003).

J. Vaitkevičius (1995) socialinei pedagogikai skiria ypatingą vaidmenį tarp edukologijos disciplinų. Jis prilygina socialinę pedagogiką socialiniam ugdymui, anot jo, socialinė pedagogika turėtų kurti, plėtoti socialinio ugdymo teoriją, kuri įsiliėtų į visas edukologijos disciplinas, būtų joms reikšminga. Tačiau J. Vaitkevičiui socialinė pedagogika nėra tik viena iš edukologijos šakų, ji tarsi atsakinga už socialinę ugdymo visumą, kurios ypatingu poveikiu mokymosi, ugdymosi procesams dabartinėje edukologijoje neabejojama. Mokslininkui socialinės pedagogikos objektas – tai individas ir jo socializacijos, socialinio ugdymo (-si) procesas,

trunkantis visą gyvenimą. I. Leliūgienė socialinės pedagogikos paskirtį formuluoja siauriau, labiau žvelgdama į socialinės pedagogikos ir socialinio darbo praktiką. Anot autorės: „į socialinės pedagogikos akiratį pakliūva vaikas, kuriam socializacijos procese iškyla problemų, tai yra problemiškas individo virsmas socialiniu subjektu“ (2003, p. 32). I. Leliūgienė socialinės pedagogikos objektu mano esant vaiką, o disciplinos tyrinėjimo sritimi – socializacijos, ypač probleminės socializacijos, dėsningumus. Mokslininkė (kaip ir J. Vaitkevičius) pažymi, kad socialinei pedagogikai būdingas tarpdiscipliniškumas, ji kyla iš pedagogikos, tačiau ypač remiasi sociologijos mokslu, nagrinėjančiu individų socializacijos reiškinių, visuomenės procesus ir kt.

Socialinės pedagogikos sampratai Lietuvoje daro įtaką užsienio šalių mokslas. Verta pažymėti, kad skirtinguose kraštuose susiklostė pakankamai nevienoda socialinės pedagogikos mokslo tradicija. Tarkime, JAV socialinės pedagogikos nėra, egzistuoja tik socialinis darbas kaip mokslinė disciplina ir praktinė veikla. Panašiai ir Suomijoje. O štai Vokietijoje ilgą laiką atskirai egzistavusios socialinės pedagogikos ir socialinio darbo tradicijos dabar suvokiamos kaip bendra disciplina ir praktinė veikla. Nors Vokietijoje socialinė pedagogika tradiciškai vis dar priskiriama prie edukologijos, tačiau dabar vis intensyviau diskutuojama apie atskirą socialinio darbo mokslą (vok. *Sozialarbeitswissenschaft*), besivadovaujantį savitu kognityviu identitetu, sukūrusį savą, t. y. originalią, teoriją. Taigi socialinis darbas ir socialinė pedagogika pamažu tampa atskiru socialiniu mokslu, turinčiu vis mažiau sąlyčio taškų su bendrąja pedagogika. Tokia tendencija, anot Vokietijos mokslininkų, lemiamą ne vien socialinės pedagogikos ir socialinio darbo specifikos, bet ir labai stiprios edukologijos mokslo diferenciacijos ir specializacijos apskritai (Fü-

ssenhäuser/Thiersch, 2001). Lietuvoje socialinės pedagogikos samprata iki šiol stipriau orientavosi į Rusijos mokslininkus (tai ryšku, pvz., I. Leliūgienės, J. Vaitkevičiaus knygose). Tačiau ateityje greičiausiai neišvengs ir kitų šalių mokslinių sistemų įtakos.

Socialinė pedagogika kaip mokslas pasižymi dviguba orientacija: ji privalo atitikti mokslinius-analitinius reikalavimus ir atliepti normatyvinius praktinės veiklos poreikius. Taigi socialinė pedagogika – analitinė disciplina ir kartu iš praktikos refleksijos atsirandantis mokslas. Aktyviausi Lietuvos mokslininkai pripažįsta, kad Lietuvoje dar labai jaučiamas socialinės pedagogikos mokslo ir praktinės veiklos atotrūkis, abi sritys plėtojasi lygia greta, iki šiol mažai darydamos įtaką viena kitai (Leliūgienė, 2003). Ypač trūksta egzistuojančios praktikos tyrinėjimo, vertinimo, teoretizavimo. Iki šiol daugiausiai tyrėjų dėmesio sulaukia socialinių pedagogų darbas švietimo institucijose (apie tai rašo R. Dobranskienė (1997, 2000), V. Kučinskas ir R. Kučinskienė (2000), L. Majauskienė (2004), V. Žiziūnaitė (2004), J. Buzaitytė-Kašalynienė (2003), Ž. Barkauskaitė-Lukšienė (2002), kiti). Mažiau tirta socialinė pedagoginė veikla socialinės pagalbos, t. y. resocializacijos, srityje, kuri, beje, atlieka labai svarbią funkciją visuomenėje. Čia reikšmingi R. Braslauskienės darbai (1996, 2000) apie bėseimių vaikų ugdymą globos institucijose, A. Juodraičio (2003) tyrimas, skirtas nepilnamečių priežiūros institucijų ugdytinių socioedukacijos problemoms. R. Žukauskienė ir O. Leiputė (2002) tyrinėja vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių emocijas, elgesio problemas.

Tad socialinės pedagogikos mokslas dar turi daug nuveikti, ypač praktinės veiklos refleksijos srityje. Tai padėtų formuoti gilesnę, visapusiškesnę socialinės pedagogikos sampratą mūsų visuomenėje ir mokslinėje aplinkoje.

Straipsnyje nagrinėjama socialinės pedagoginės veiklos sėkmingumo resocializacijos srityje problema. Čia socialinė pedagoginė veikla¹ pirmiausia asocijuojama su pagalbos individui teikimu. Per socialinę pedagoginę pagalbą siekiama asmens, jo gyvenimo būdo teigiamo pokyčio. Keliamas klausimas, kas lemia socialinio pedagogo ir individo susitikimo, bendravimo, pagalbos proceso sėkmę, t. y. kokybinių ir giluminių asmens pokyčių? Šis klausimas aktualus ne tik profesionalams praktikams, bet ir socialinės pedagogikos mokslui.

Tad **tyrimo objektu** pasirinkta socialinė pedagoginė veikla, vykdoma socialinės pagalbos organizacijose.

Tyrimo tikslas – nustatyti veiksnius, lemiančius socialinės pedagoginės veiklos sėkmę.

Tyrimo metodas: kokybinis ekspertų interviu metodas.

Straipsnio tikslai: 1) pristatyti Lietuvoje dar mažai taikomą kokybinio ekspertų interviu tyrimo metodą; 2) išryškinti veiksnius, lemiančius socialinės pedagoginės veiklos sėkmę.

Kokybinio ekspertų interviu metodo paskirtis ir naudojimo galimybės

Socialiniais kokybiniais tyrimais, kitaip nei kiekybiniais, nesiekama išmatuoti, pagrįsti, įrodyti ar patikrinti priežastingumo ryšių, tačiau – *suprasti, rekonstruoti*² egzistuojančius reiškinius.

¹ Socialinė pedagoginė veikla ir socialinio darbo veikla resocializacijos srityje neatsiejamos – socialiniai darbuotojai ir socialiniai pedagogai siekia tų pačių tikslų, jų veikla, funkcijos nesiskiria. Todėl straipsnyje kalbant apie socialinę pedagoginę veiklą visada turima galvoje ir socialinio darbo veikla.

² Rekonstrukcijos (liet. – atkurti) sąvoka dažnai aptinkama socialinių kokybinių tyrimų kontekstu. Šiais tyrimais gilinamasi į jau egzistuojančius socialinius reiškinius, siekiant juos suprasti, paaiškinti. Egzistuojantys praktiniai reiškiniai tarsi atkuriami (rekonstruojami) mokslinėje tikrovėje.

nius. Tai indukcinis tyrinėjimo kelias: nuo praktinio fenomeno analizės link teorijos konstravimo (Strauss ir Corbin, 1996).

Ekspertų interviu tyrimas taikomassiekiant rekonstruoti kompleksines *žinojimo struktūras*³ (vok. *Wissensstrukturen*). Tad ekspertų tyrimo objektas – žinojimo struktūros apie praktikoje egzistuojančius dėsningumus, kurie lemia socialinių sistemų funkcionavimą (Meuser/Nagel, 1997). Edukologijoje ekspertų tyrimas paprastai naudojamas aptarti ir vertinti praktinę veiklą (pvz., siekiant įvardyti naujų projektų patirtį arba nustatyti veiksnius, lemiančius klaidas ar struktūrų sustabarėjimą; arba norint rasti kriterijų naujoms programoms kurti ir pan.) (Meuser/Nagel, 1997).

Eksperto statusą tam tikram asmeniui suteikia pats tyrėjas pagal tyrimo sritį ir temą. „Ekspertu“ gali tapti kiekvienas asmuo, turintis tokių specialiųjų žinių, kurios ne visiems tiriamajame lauke yra prieinamos. Ekspertų tyrimas skirtas būtent žinojimo pranašumui (Walter, 1994). Šiame tyrime, kitaip nei biografiniame ar naratyviniame, svarbesnis eksperto žinojimas nei jo asmuo. Ekspertas suvokiamas ne kaip unikalus atvejis, bet kaip tam tikros grupės (pvz., socialinių pedagogų) atstovas (Flick, 2002). Anot A. Schuetzo, eksperto požiūriai ir vertinimai turi remtis pagrįstais argumentais (cit. Meuser/Nagel, 1997). Tačiau ne visos specialiosios ir argumentuotos žinios yra ekspertinės. Jos atsiranda siejant su tam tikra *profesija* (Meuser/Nagel, 1997). Be to, ekspertas turi tam tikrą *vaidmenį institucijoje* (pvz., vadovo, socialinio darbuotojo ir kt.). Tačiau tyrimui tinka tik toks asmuo, kuris vadovaujasi

³ Žinojimas, žinojimo struktūros – sociologinės sąvokos, kylančios iš vadinamosios žinojimo sociologijos krypties. Žinojimo sąvoka apima ne tik tai, kas yra žinoma (žinios), tačiau ir kaip, dėl kokių procesų susiformuoja tam tikri įsitikinimai, elgsena, nuostatos ir kt.

pakankama laisve savo organizacijoje (t. y. „ekspertu“ neturėtų būti pasirenkamas darbuotojas, kurio veiksmai institucijoje stipriai kontroliuojami) (Hitzler, 1994). Socialinių tyrimų ekspertais laikomi ir tokie asmenys, kurie yra tiriamosios srities specialistai, tačiau jų žinojimas nėra eksplicitinis. Tyrėjo užduotis per kruopščią gautų duomenų analizę tokį žinojimą įvardyti abstrakčiu, refleksijos lygmeniu (Larsson, Koehler, Schroer, cit. Meuser/Nagel, 1997).

Duomenys iš ekspertų gaunami pasitelkus *interview*. Ekspertų interview yra mažai struktūruotas tyrimo instrumentas. Jis priklauso vadinamajai vadovaujamojo interview⁴ (vok. *Leitfadeninterview*) rūšiai (kaip ir fokusuotas interview ar į problemą orientuotas interview). Tyrėjas vadovauja interview eigai keldamas tam tikrus, iš anksto apgalvotus *klausimus* ir per tai nulemdamas pokalbio turinį. (Tuo ekspertų interview skiriasi nuo naratyvaus ar biografinio interview, kur tyrėjas stengiasi daryti kiek galima mažesnę įtaką apklausiamojo pasakojimui). Tad klausimai ekspertų tyrime atlieka ypatingą vaidmenį: *jiems tenka tokia pati funkcija ir reikšmė kaip ir hipotezėms statistiniuose tyrimuose*. Jais nulemiama, kokie duomenys bus renkami. Klausimai yra jungiamoji tyrėjo teorinio hipotetinio modelio ir tiriamosios realybės grandis. Tačiau tai ne teoriniai klausimai arba klausimai apie tam tikrus numanomus priežastingumo ryšius. Ekspertų interview klausimai skirti tiriamajam laukui. Klausama apie tiriamajame lauke egzistuojančius procesus ar sąveikas, apie individų, grupių ar organizacijų požymius ir kt. (Gläser/Landel, <http://www.fer-nuni-hagen.de/SOZ/SOZ2/>).

⁴ „Leitfadeninterview“ lietuviškai dar vadinamas „siūlinis interview“.

Svarbu pažymėti, kad vadovaujamojo interview klausimai turi būti *pasakojimą generuojantys* klausimai (atviri, nedirektyvūs klausimai). Jie neturi riboti respondento pasakojimo, o keliami atvirkščiai, – jį skatinti. Klausimai keliami lanksčiai, nebūtinai iš eilės, o atsižvelgiant į pokalbio situaciją. Galimi patikslinamieji klausimai.

Ekspertų interview metodas, kaip ir kiekvienas kitas mokslinių tyrimų metodas, turi trūkumų. Galimi tokie pavojai (Flick, 2002):

- Ekspertas interview metu gali blokuoti tolesnį pokalbį, jei jis nėra tam tikrų klausimų žinovas, kaip buvo manyta iš pradžių.
- Tyrėjo kalbos specifika gali neatitikti respondento kalbėsenos (pvz., abu vartoja skirtingas sąvokas tiems patiems reiškiniams įvardyti. Šiuo atveju sunkumų dažniausiai sukelia vadinamoji profesinė, arba specialybė, kalba).
- Ekspertus gali gluminti per daug teoriniai ar mokslui skirti klausimai, nes jie dažniausiai praktinės veiklos specialistai, o ne teorijos žinovai.
- Gali atsitikti, kad ekspertas interview metu vis dėlto daugiau pasakoja apie save, nei dalykiškai atsako į klausimus. Galiausiai sužinoma daugiau apie eksperto asmenį, nei gaunama ekspertinių žinių.

Ekspertų interview *analizė* – darbas, kuriam reikia didelio kruopštumo ir gilių interpretacinių gebėjimų. Analizė orientuojama į teminius vienetus – per visą tekstą išsibarsčiusius, tačiau turinio požiūriu susijusius pasąžus (Meuser/Nagel, 1997). Ekspertų interview duomenų analizę sudaro šeši etapai (pagal Meuser/Nagel, 1997, p. 488).

Analizės metu visi etapai atliekami paeiliui, nieko nepraleidžiant. Patirtis rodo, kad kuo toliau pažengęs analizės procesas, tuo daž-

1 lentelė. Ekspertų tyrimo duomenų analizės etapai (pagal M. Meuser ir U. Nagel)

Analizės etapas	Analizės užduotis
1. Transkripcija	Interviu garso įrašas transkribuojamas raštu
2. Parafrazavimas	Visas interviu tekstas segmentuojamas į teminius (prasminius) vienetus – parafrazes. Tekstas parafrazuojamas nuosekliai, pagal pokalbio eigą. Parafrazėse, remiantis bendrosiomis žiniomis, atliepiama tiksliai tai, ką pasakė ekspertas
3. Kodavimas	Atskiros parafrazės yra priskiriamos stambesnėms temoms – kodams. Svarbu išlaikyti interviu kalbą, eksperto terminiją. Tipologizavimas, sisteminimas leistinas tik paties interviu kontekstu. Šiuo etapu atsisakoma nuoseklaus teksto analizavimo (pagal pokalbio eigą). Atskiriems kodams priskiriamos parafrazės iš skirtingų interviu vietų. Ta pati parafrazė gali būti priskiriama keliems kodams, atsižvelgiant į tai, kiek skirtingų temų yra įžvelgiama parafrazėje
4. Teminis palyginimas (kategorizavimas)	Nuo šio etapo analizuojami visi interviu iš karto. Loginė eiga panaši kaip ir kodavimo etapu – susiejamos ir lyginamos visų ekspertų nuomonės ta pačia tema. Bendros ekspertų temos sudaro kategorijas. Šiuo etapu kalba išlieka artima interviu kalbai, teksto abstraktinimas nerekomenduojamas
5. Empirinis generalizavimas (arba sociologinis konceptualizavimas)	Tik šiuo etapu atsisakoma tekstų kalbos ir ekspertų terminijos. Remiantis teorinėmis žiniomis, t. y. abstrakčia kalba, įvardijami ekspertų žinojimo panašumai ir skirtumai. Prieinama išvadų apie ekspertų žinojimo struktūras. Teorinė diskusija leistina, tačiau apibendrinimai daromi tik pagal konkrečią empirinę medžiagą
6. Teorinis generalizavimas	Šiuo etapu empirinės išdavos priskiriamos tipologijoms ir teorijoms, t. y. empiriniai rezultatai yra rekonstruojami teorinėje perspektyvoje, ypač atkreipiamas dėmesys į tuos momentus, kur empiriniai duomenys atveria galimybių plėtoti naujas teorines įžvalgas

niau tenka grįžti ir patikrinti apibendrinimų ar sąsajų pagrįstumą. Todėl galima teigti, kad analizė yra rekursyvaus pobūdžio.

Šiame straipsnyje aptariamo tyrimo duomenys gauti iš penkių ekspertų, dirbančių su vaikais ir jaunimu socialinės pagalbos organizacijose. Siekiant kuo plačiau sužinoti apie socialinę pedagoginę veiklą, ekspertai pasirinkti vadovaujantis tam tikrais kriterijais: tarp jų buvo institucijų vadovų ir paprastų darbuotojų; buvo socialinių pedagogų ir socialinių darbuotojų; ekspertai buvo iš vyriausybinių, nevyriausybinių ir religinių organizacijų; iš stacionarių ir nestacionarių paslaugų organizacijų; iš didmiesčio ir provincijos organizacijų.

Rengdama ekspertų interviu tyrimą, tyrėja vadovavosi tokia hipotetine prielaida, padik-

tuota literatūros studijų, konsultacijų su specialistais ir praktinės veiklos stebėjimų:

Socialinės pedagoginės veiklos sėkmė nėra vien pavykusios profesionalo ir kliento interakcijos rezultatas. Socialinė pedagoginė veikla, taigi ir jos sėkmė, yra lemiama mažiausiai trijų veiksnių: 1) visuomenėje egzistuojančios sampratos apie socialinės pedagoginės veiklos tikslus ir funkcijas; 2) organizacijos, kurioje vykdoma socialinė pedagoginė veikla, determinančių; 3) socialinio pedagogo interakcinių ir intervencinių gebėjimų.

Ši hipotetinė prielaida padėjo formuluoti interviu klausimus ekspertams. (Suformuluota 10 pagrindinių ir keletas papildomų klausimų.) Interviu su ekspertais atlikti 2003 m. pradžioje. Vidutiniška vieno interviu trukmė – nuo 1 val. iki 1,5 val.

Veiksniai, lemiantys socialinės pedagoginės veiklos sėkmę

Išanalizavus ir palyginus iš ekspertų gautus duomenis, rekonstruoti ir išskirti septyni veiksniai, turintys įtakos socialinės pedagoginės veiklos sėkmei socialinės pagalbos organizacijose. Toliau glaustai pateikiamos esminės ekspertų minėtų veiksnių įžvalgos:

1) Antropologinė žmogaus samprata ir jos įtaka socialinei pedagoginei veiklai

Ekspertų duomenys atskleidė nepaprastai didelę antropologinės žmogaus sampratos reikšmę paskiro socialinio pedagogo ir visos socialinės pagalbos organizacijos veiklai, nes žmogaus samprata lemia, kaip suvokiamos ir aiškinamos klientų problemos. Kitaip tariant – tam tikra žmogaus samprata implikuoja tam tikrą problemų suvokimo ir aiškinimo modelį. Nustatyta, kad nuo klientų problemų aiškinimo modelio priklauso šie dalykai: a) darbuotojo ir (ar) socialinės pagalbos organizacijos tikėjimas savo darbo sėkme; b) etinė socialinio pedagogo ir (ar) organizacijos laikysena savo klientų atžvilgiu; c) darbo su klientais formų pasirinkimas. (Pavyzdžiui, jei organizacija (ar darbuotojas) vadovaujasi vadinamąja genetinė žmogaus samprata (manoma, kad vaikai savo problemas paveldi iš savo tėvų), tai tokiai organizacijai būdingas pesimistinis požiūris į savo darbą („mes vis tiek negalime pakeisti vaiko prigimties“). Organizacija mažiau atvira bendradarbiauti su socialiniais partneriais, su klientais dirbama kolektyviai, individualiam santykiui su asmeniu skiriama mažiau dėmesio. Jei organizacijoje vyrauja vadinamoji socialinė žmogaus samprata (vaiko problemos suvokiamos kaip neigiami socialinės aplinkos padariniai), tokia organizacija daug optimistiškiau žiūri į savo veiklą, nes tikima, jog per pozityvią socialinę aplinką galima pasiekti teigiamą žmogaus pokytį. Todėl organizacijoje

stengiamasi kurti glaudžius visų dalyvaujančiųjų santykius, su klientais dirbama individualiai. Tokia organizacija linkusi bendradarbiauti su socialiniais partneriais, nes ji ieško vis naujų teigiamų socialinių erdvių savo klientų integracijai).

Pažymėtina, kad kiekviena socialinės pagalbos organizacija (ir pavieniai darbuotojai) būtinai vadovaujasi tam tikra žmogaus samprata, tačiau dažnai implicitiškai, nerefleksyviai. Žmogaus sampratos įtaka sėkmingam darbui su individualiais labai didelė, todėl būtų prasminga organizacijoje bendrai kalbėtis apie darbuotojų tarpe vyraujančią žmogaus sampratą, prireikus formuoti tinkamesnį požiūrį į žmogų.

2) Socialinės pagalbos organizacijų tikslų formulavimo reikšmė darbui su klientais

Socialinė pedagoginė pagalba – tikslinga, kryptinga veikla, kitaip ji negalėtų būti profesionali. Todėl gebėjimas numatyti, įvardyti darbo su individualiais tikslus yra reikšmingas socialinės pedagoginės veiklos veiksnys.

Tyrimo metu nustatyta, kad socialinės pagalbos organizacijos tikslų vardijimo aiškumas ir konkretumas priklauso nuo to, ar organizacijoje reflektuojama jos veikla. Organizacijos, kuriose sąmoningai vykdoma veiklos refleksija, tikslus formuoja atsižvelgdamos į klientų poreikius ir savo darbo su jais patirtį. Tokių organizacijų tikslai dažnai koreguojami, nes vyksta nuolatinė geresnių darbo su klientais būdų paieška. Galima teigti, kad darbo su klientais kokybė tiesiogiai priklauso nuo organizacijos tikslų refleksijos intensyvumo. Ir atvirkščiai – organizacijoje, kurioje nediskutuojama apie tikslus ir jų įgyvendinimą, tikslai būna abstraktūs, dėl to sunkiai įgyvendinami. Abstraktūs tikslai nėra geras darbuotojų praktinės veiklos orientyras, todėl jiems svetimi. Nustatyta, kad tokioje organizacijoje tarsi egzistuoja dvejetainiai tikslai: oficialiai deklaruojami ir implicitiniai pavienių darbuotojų tikslai, kuriais jie vado-

vaujasi. Kyla pavojus, kad organizacija gali siekti prieštaringų tikslų, pati to nesuvokdama.

Jei sąmoningai nereflektuojamas organizacijos veiklos tikslingumas, nelieka galimybės ir poreikio keisti darbo būdus, ieškoti naujų veiklos formų. Pažymėtina, kad tokia organizacija ilgainiui tampa nepajėgi orientuotis į kintamus savo klientų poreikius, o atvirkščiai – stengiasi klientus „pritaikyti“ prie joje nusistovėjusios tvarkos. Taigi ne organizacija tarnauja klientams, tačiau klientai ima tarnauti organizacijos poreikiams. Sunku tikėti, kad tokioje organizacijoje klientams apskritai gali būti teikiama kokybiška pagalba.

3) Ugdomojo darbo su klientais pobūdis socialinės pagalbos organizacijose

Tyrimas parodė, kad socialinės pagalbos organizacijose klientų ugdymas yra labai reikšminga veiklos dalis. Ugdomųjų tikslų siekiama ne tik dirbant su vaikais ir jaunimu, bet ir su suaugusiais asmenimis. Anot ekspertų, ugdymas – sąmoningai inicijuota teigiama asmens ir jo gyvenimo būdo *kaita*⁵. Ekspertai teigia, kad jų organizacijų teikiama pagalba veiksminga tik jei pavyksta pasiekti giluminį individo pokytį. Nustatyta, kad labiausiai kliento asmens ir jo gyvenimo būdo pokytį lemia šie dalykai:

- Individualus, abipusis pasitikėjimu remtas, draugiškas darbuotojo ir kliento santykis.
- Socialinis pedagoginis darbas ne tik su klientu, bet ir su visa jo artimiausia aplinka (ypač su šeima). (Turi vykti ne tik kliento, bet ir jo artimiausios aplinkos kaita. Ugdomasis darbas tik su vienu individu, atskiriant jį nuo jam reikšmingos aplinkos, anot ekspertų, dažnai yra bevaisis).

⁵ Ekspertų ugdymo samprata labai susijusi su jų veiklos sritimi – resocializacija. Jiems ugdymas – tai siekis keisti jau spėjusias susiformuoti ar besiformuojančias neigiamas individo nuostatas, įpročius, elgesį, supratimą ir kt.

- Asmens pokytis per pozityvius santykius grupėje ir grupės procesą⁶. (Grupėje vyksta intensyvus mokymasis iš tarpasmeninių santykių⁷, todėl pasiteisina sąmoningas visų dalyvaujančiųjų (darbuotojų, klientų, savanorių) socialinės pagalbos organizacijoje ar projekte glaudžių santykių palaikymas.)
- Aktyvus paties kliento dalyvavimas asmeniniame pagalbos procese ir sąmoningas darbuotojų tokio dalyvavimo skatinimas.
- Ugdomojo darbo koordinavimas, tikslingas jo planavimas kartu su visomis institucijomis, kurios susijusios su klientu (pvz., mokykla, Vaikų teisių apsaugos tarnyba, policija, socialinės pagalbos organizacija, kt.).
- Tikslingas ugdomosios programos, ugdymo priemonių ir metodų parinkimas.
- Aiškios, stabilios, pagrįstos klientų ir darbuotojų komunikacijos struktūros socialinės pagalbos organizacijoje sukūrimas. (Anot ekspertų, ypač dirbant su vaikais svarbu sukurti aiškias taisykles, laikytis susitarimų, nustatyti teises ir pareigas, paskirti atsakingus asmenis. Visą tai suteikia vaikams saugumo, stabilumo jausmą, kurio jie nepatiria savo aplinkoje.)

⁶ Grupės procesas – tai grupės narių santykių plėtotė, kitaip – grupinė dinamika. Grupės procesas ar dinamika sudaro grupės darbo (socialinio pedagoginio ar psichoterapinio) metodo pagrindą.

⁷ Tarpasmeninis mokymasis grupėje – individai mokosi iš savo paties santykių su kitais grupės nariais patirties. Tam, kad vyktų tarpasmeninis mokymasis, reikia ne tik realios santykių patirties, bet ir kognityvios šios patirties refleksijos. Tarpasmeninis mokymasis yra svarbus psichoterapinių (ar socialinių pedagoginių) grupių poveikio veiksnys (Yalom, 2003).

- Prireikus kitų specialistų (medikų, psichologų, psichiatrų, kt.) įtraukimas laiku į pagalbos klientui procesą.
- Sėkmingas kliento buities problemų sprendimas. Tai atveria platesnių galimybių ugdomajam darbui su juo.

Tyrimas parodė, kad klientų ugdymui turi įtakos ir savaiminiai procesai (pvz., neigiami ugdymosi procesai neformaliose grupėse) bei visuomeniniai procesai (pvz., visuomenėje egzistuojanti deklaruojamųjų ugdymo idealų ir praktikuojamosios realybės prieštara). Šie ir kiti veiksniai yra sunkiai arba beveik nevaldomi vien socialinės pagalbos organizacijos pajėgomis. Taip pat nustatyta, kad socialinės pagalbos organizacijos ugdomąjį darbą tiesiogiai veikia valstybės socialinės pagalbos sistema, o ypač jos spragos ir prieštaros. (Pvz., stiprus ugdomojo poveikio trukdys yra nepakankamas klientų materialios egzistencijos užtikrinimas. Arba socialinės pagalbos sistemos spragos, kai nenumatyta tolesnės pagalbos klientams formos, nėra už tai atsakingų institucijų. Tai turi neigiamą poveikį ne tik klientams, bet ir socialiniams pedagogams gali kelti jų darbo beprasmiškumo jausmą).

4) Profesionalaus santykio su klientu pobūdis ir jo reikšmė pagalbos procesui

Anot ekspertų, socialinės pedagogikos klientai (ne tik vaikai, bet ir suaugusieji) jaučia ypač stiprų individualaus profesionalų dėmesio poreikį. Minėta, vienas iš svarbiausių klientų pokytį skatinančių veiksnių – individualus draugiškumu ir pasitikėjimu grįstas darbuotojo ir kliento santykis. Tad galima teigti, kad santykis su klientu yra ne tik svarbus socialinės pedagoginės veiklos veiksnys, bet ir greičiausiai vienintelė darbo „priemonė“, socialinės pedagoginės intervencijos ir pagalbos pagrindas.

Nustatyta, kad socialinis pedagoginis santykis tiesiogiai priklauso nuo darbuotojo žmo-

gaus sampratos, kaip ir nuo žmogaus sampratos, egzistuojančios organizacijoje. Šis santykis tarsi įkūnija vyraujančias etines nuostatas ir principus. Profesionalaus santykio su klientais viena iš esminių sąlygų – nuolatinė jo refleksija, kad jis išliktų pedagogiškai tikslingas. Taip pat atkreipiamas dėmesys į tam tikrą socialinio pedagoginio santykio dilemą: nors praktiniame darbe labiausiai pasiteisina šiltas ir draugiškas santykis su klientu, tačiau šio santykio prigimtis nėra lygiavertė (panašiai kaip gydytojo ir paciento; mokytojo ir mokinio santykis). Anot ekspertų, tai nuolatinis iššūkis socialiniam pedagogui ir klientui. Dilema iki galo neišsprendžiama, tačiau profesionalui reikia bent jau sąmoningai ją suvokti.

Analizė parodė, kad socialinio pedagogo ir kliento santykį lemia ir organizacijos, kurioje jis vyksta, vidaus struktūra, nusistovėjusios darbo su klientais formos. (Pvz., jei organizacijoje vyrauja kolektyvinės ar grupės darbo su klientais formos, darbuotojui bus sunkiau dirbti su klientu individualiai. Arba, jei organizacijoje dirba per mažai darbuotojų, bus sunku užtikrinti individualų santykį su klientu ir pan.). Taigi organizacijos laikysena šiuo klausimu yra svarbus socialinio pedagogo veiklos determinantas.

5) Socialinės pagalbos organizacijos atmosferos įtaka darbui su klientais

Nustatyta, kad organizacijos atmosferą labiausiai atspindi darbuotojų santykiai (ir savanorių, jei tokių esama), darbuotojų požiūris į darbą, jų motyvacija. Taip pat ekspertai teigė, kad socialinės pagalbos organizacijoje vyraujanti atmosfera turi didelį poveikį klientams.

Atsiskleidė, kad organizacijos atmosfera priklauso nuo vadovavimo jai stiliaus. Demokratinio stiliaus organizacijoje vadovų ir darbuotojų santykiai intensyvesni, šiltesni, atviresni nei hierarchinio stiliaus organizacijoje. Darbuotojai labiau patenkinti organizacija ir savo

darbdaviu, o tai daro įtaką jų motyvacijai. Nustatyta, kad vadovavimo stilius lemia ir darbuotojų bendradarbiavimo pobūdį organizacijoje. Hierarchinio stiliaus organizacijoje dirbama pavieniui, paklūstant aukštesnių grandžių sprendimams. Demokratinio stiliaus organizacijoje intensyviau bendradarbiaujama tarp įvairių organizacijos lygmenų, sprendimai priimami ne tik vadovų, tačiau įvairiose darbo grupėse, susirinkimuose. Pastebėta, kad kuo daugiau darbuotojai įtraukiami į sprendimų priėmimą ir organizacijos strateginę plėtrą, tuo labiau jie susitapatina su organizacija ir jos siekiamais tikslais. Kuo labiau darbuotojas jaučia tapatumą su savo organizacija, tuo didesnė jo darbo motyvacija.

Tačiau, ekspertų duomenimis, ne visoks darbuotojų tarpusavio bendradarbiavimas yra komandinis darbas. Komandinio darbo principas turi būti sąmoningai pasirenkamas ir organizacijoje skatinamas. Jam reikia specialių darbuotojų įgūdžių ir tam tikrų organizacinių sąlygų. Pastebėta, kad organizacijoje, kurioje dirbama komandinio darbo principu, vyrauja nuostata, jog komandinis darbas ne tik užtikrina geresnę pagalbą klientams, bet ir skatina darbuotojų saviraišką, ne tik jų profesinį, bet ir asmeninį tobulėjimą.

Nustatyta, kad darbuotojų motyvacija priklauso ir nuo išorės veiksnių: adekvataus finansinio atlygio, socialinių garantijų ir profesinio pripažinimo visuomenėje.

6) Socialinės pagalbos organizacijos bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis klientų labui

Anot ekspertų, socialinės pagalbos organizacijų aukščiausias tikslas – klientų (re-) integracija į visuomenės gyvenimą, t. y. jų galių savarankiškai gyventi tam tikroje socialinėje aplinkoje suaktyvinimas. Pati viena organizacija, be socialinių partnerių ir intensyvaus dalykinio bendradarbiavimo su jais, nėra pajėgi įgy-

vendinti šį tikslą. Tad organizacijos bendradarbiavimas su kitomis organizacijomis yra ne tik viena iš esminių jos veiklos sričių, bet ir jos paslaugų kokybės kriterijus. (Nebendradarbiaujanti arba nepajėgi bendradarbiauti organizacija yra uždara institucija, ji neįgyvendina vieno iš svarbiausių socialinės pedagogikos tikslų – nevisiškai integruoja klientus į visuomenę.) Per bendradarbiavimą teikiama ne tik kokybiškesnė pagalba klientams, bet ir atsiveria galimybė ją suteikti didesniai skaičiui žmonių, be to, bendradarbiaudama organizacija mokosi iš partnerių patirties, o tai kelia socialinio pedagoginio darbo kokybę.

Tačiau, anot ekspertų, ne visokius socialinės pagalbos organizacijos ryšius su kitomis organizacijomis galima vadinti dalykiniu bendradarbiavimu klientų labui. Pastebima, kad bendradarbiavimu manoma esant ir paviršutinius, formalius, biurokratinio pobūdžio (t. y. pavaldumo) ryšius. Tokia samprata rodo nepakankamai suvokiant bendradarbiavimą socialinės pagalbos srityje. Dalykiniam organizacijų bendradarbiavimui reikia sąmoningo apsisprendimo ir tam tikro įdirbio: pirmiausia suvokti bendradarbiavimo reikšmę ir naudą organizacijoje; taip pat darbuotojų gebėjimo dirbti komanda – bendrai planuoti ir atlikti užduotis; organizacijų bendradarbiavimas turi remtis ne kontroliavimu ar pavaldumu, o lygiavertiškumo principu, abipusiu pasitikėjimu ir bendrų tikslų siekimu.

7) Socialinio pedagogo ir socialinio darbuotojo profesijos vertinimas visuomenėje ir jo įtaka profesionalų darbui

Anot ekspertų, dauguma Lietuvos visuomenės negali vertinti socialinio pedagogo ar darbuotojo profesijos, nes per mažai apie ją žino. Visuomenėje vyrauja per siauras šios profesinės veiklos supratimas: manoma, kad tai žmonių egzistencinių poreikių užtikrinimas, informavimo ir tarpininkavimo veikla. Esminės so-

cialinių pedagogų, socialinių darbuotojų užduotys – darbas su asmeniu, jo situacijos pokytis – dar vis priskiriamos kitoms profesijoms (psichologams, terapeutams, mokytojams). Tyrimas parodė, kad nei visuomenė, nei administruojančios, už socialinę pagalbą atsakingos institucijos kol kas nekelia didelių lūkesčių ir reikalavimų socialinio pedagogo ar darbuotojo profesijai. Mažai tikimasi ir iš nevyriausybinių ar religinių organizacijų, dirbančių socialinės pedagogikos srityje. Ypač religinių organizacijų veikla nesiejama su profesionaliu darbu. Ekspertų supratimu, dėl tokių vertinimų iš dalies „kalti“ ir patys socialiniai pedagogai ar darbuotojai. Jų rengimas Lietuvoje turinio požiūriu dar labai silpnas, absolventai nepajėgūs įgyvendinti aukštesnių profesinių reikalavimų, pateisinti didesnių lūkesčių. Be to, socialiniai pedagogai ir darbuotojai dirba pakankamai siauroje krizių intervencijos srityje. Prevencinis darbas, laisvalaikio pedagogikos sritis dar mažai išplėtoti. Kita vertus, profesionalumas priklauso ne tik nuo specialistų asmeninių gebėjimų, bet ir nuo valstybės socialinės pagalbos sistemos. Ji apibrėžia atskiras veiklos sritis, nustato funkcijas ir kompetencijų ribas. Tad sistema leidžia specializuotis, t. y. profesionalizuoti tam tikras sritis. Lietuvoje socialinės pagalbos sistema dar tik kuriama, joje daug spragų ir prieštarų. Tai stabdo socialinės pedagogikos, socialinio darbo profesionalizaciją.

Lietuvoje pastaruoju metu linkstama atskirti socialinį darbą ir socialinę pedagogiką kaip discipliną ir profesinę veiklą (pvz., socialiniai pedagogai ir socialiniai darbuotojai rengiami skirtingose mokymo įstaigose). Tačiau, anot ekspertų, praktinėje veikloje toks skyrimas nepasitvirtina, netgi kelia sumaištį.

Analizė parodė, kad visuomenėje nemanoma socialinę pedagogiką ir socialinį darbą esant prestižinę veiklą. To priežastys: per mažas darbo apmokėjimas bei neigiamas, kai kuriais

atvejais net stigmatizuojantis visuomenės požiūris į socialinio darbo, socialinės pedagogikos klientus. Anot ekspertų, neigiami ar netinkami visuomenės ir administruojančių institucijų vertinimai mažina socialinės pagalbos organizacijų darbuotojų motyvaciją, verčia nerimauti dėl asmeninės profesinės ateities.

Išvados

Socialinė pedagoginė veikla yra kompleksiška, sau sudėtingus uždavinius kelianti veikla. Galutinė jos sėkmė labai priklauso nuo socialinio pedagogo intervencinių, interakcinių gebėjimų, jo individualių savybių. Tačiau labai svarbu pažymėti, kad socialinė pedagoginė pagalba modernioje visuomenėje egzistuoja tik kaip *organizuota* pagalba (t. y. pagalba teikiama tik per organizacijas ar institucijas, kurios sudaro socialinės pagalbos sistemą) (Bommes, Scherr, 2000). Organizacinis aspektas tampa esminiu socialinės pedagoginės veiklos bruožu. Todėl sėkmingai jos plėtoti ypač reikšmingi organizaciniai-instituciniai veiksniai. Ne mažiau svarbi ir visuomenės, atsakingų valstybės institucijų įtaka socialinio pedagoginio darbo sėkmei. Tad socialinio pedagogo ir individo susitikimas, pagalbos individui kokybė visada nulemta ir konkrečios organizacijos bei valstybės socialinės pagalbos sistemos. Iš to išplaukia, kad socialinis pedagogas ir jo klientas socialinio pedagoginio proceso sėkmę lemia tik iš dalies. Taip pat labai svarbi išdava, kad socialinės pedagoginės veiklos kokybei ypač reikšminga antropologinė žmogaus samprata, vyraujanti socialinės pagalbos organizacijoje ir atskiro socialinio pedagogo reikšmių sistemoje.

Tik pakankamas ir sąmoningas dėmesys visiems esminiams socialinės pedagoginės veiklos veiksniams, leidžia tikėtis sėkmės dirbant su konkrečiu asmeniu bei atitinka profesionalaus socialinio pedagoginio darbo reikalavimus.

LITERATŪRA

1. Barkauskaitė-Lukšienė Ž. Socialinio pedagogo veiklos reglamentavimo gairės // Socialinis ugdymas (5). Socialinio pedagogo ABC. Vilnius, 2002. P. 76–83.
2. Bommers M., Scherr A. Soziologie der Sozialen Arbeit (Eine Einführung in Formen und Funktionen organisierter Hilfe). Juventa Verlag: Weinheim und München, 2000.
3. Braslauskienė R. Bešeimių vaikų problemų socialinis pedagoginis tyrimas // Pradinis ugdymas: retrospektyva ir perspektyva. Klaipėdos universitetas, 1996. P. 55–58.
4. Braslauskienė R. Bešeimių vaikų ugdymo ypatumai globos institucijose (Disertacijos santrauka). Klaipėdos universitetas, 2000.
5. Buzaitytė-Kašalynienė J. Socialinio pedagogo veikla bendrojo lavinimo mokykloje // Acta Paedagogica Vilnensia. 2003, 10, p. 29–49.
6. Dobranskienė R. Socialinis pedagogas mokykloje // Socialinis darbas mokykloje. 1997, p. 147–150.
7. Dobranskienė R. Socialinio pedagogo praktinės problemos // Acta paedagogica Vilnensia. 2000, 7, p. 65–70.
8. Flick U. Qualitative Sozialforschung. Eine Einführung. Rowohlt's Enzyklopädie Verlag, 2002.
9. Füssenhäuser C., Thiersch H. Theorien der Sozialen Arbeit. // Otto H-U./ Thiersch H. Handbuch Sozialarbeit/Sozialpädagogik. Luchterhand Verlag, 2001.
10. Gläser/Landel. [http://www.fernuni-hagen.de/ SOZ/SOZ2/](http://www.fernuni-hagen.de/SOZ/SOZ2/)
11. Hitzler R. Wissen und Wesen des Experten. Ein Annäherungsversuch – zur Einleitung // Hitzler/Honer/Maeder (Hg.). Expertenwissen. Die institutionalisierte Kompetenz zur Konstruktion von Wirklichkeit. Opladen, 1994.
12. Yalom I. D. Theorie und Praxis der Gruppenpsychotherapie. Pfeiffer Verlag bei Klek-Cota, 2003.
13. Juodraitis A. Nepilnamečių priežiūros institucijos ugdytinių adaptacijos socioedukacinės prielaidos // Socialinis darbas. 2003, 1 (3), p. 30–40.
14. Kučinskas V. Socialinio pedagogo veikla ergonominiu aspektu // Šiuolaikinės specialiosios ir socialinės pedagogikos problemos. Mokslinės konferencijos medžiaga. Šiauliai, 1999. P. 24–29.
15. Kučinskas V., Kučinskienė R. Socialinis darbas švietimo sistemoje: teoriniai aspektai: studijų knyga. Klaipėda, 2000.
16. Kviešienė G. Socialinio pedagogo kompetencija // Socialinis ugdymas (5). Socialinio pedagogo ABC. Vilnius, 2002. P. 17–26.
17. Leliūgienė I. Šiuolaikiniai socialinių darbuotojų veiklos aspektai ugdymo įstaigose ir socialiniuose pedagoginiuose centruose. // Socialiniai mokslai: Sociologija. 1995, 2 (3), p. 62–66.
18. Leliūgienė I. Socialinė pedagogika. Kaunas, 2003.
19. Majauskienė L. Mokyklos bendruomenės ir socialinio pedagogo bendradarbiavimo svarba optimizuojant vaikų socializaciją // Švietimo reforma ir mokytojų rengimas: aktualijos ir perspektyvos. Vilnius, 2004. P. 114–121.
20. Meuser M., Nagel U. Das ExpertInneninterview – Wissenssoziologische Voraussetzungen und methodische Durchführung // Handbuch Qualitative Forschungsmethoden in der Erziehungswissenschaft. Juventa Verlag, 1997.
21. Radzevičienė L. Socialinio pedagogo vaidmuo vaikų globos ir ugdymo įstaigose // Šiuolaikinės specialiosios ir socialinės pedagogikos problemos. Mokslinės konferencijos medžiaga. Šiauliai, 1999. P. 38–40.
22. Strauss A., Corbin J. Grounded Theorie: Grundlagen Qualitativer Sozialforschung. Weinheim: Beltz Psychologie Verlags Union, 1996.
23. Vaitkevičius J. Socialinės pedagogikos pagrindai. Vilnius, 1995.
24. Walter W. Strategien der Politikberatung. Die Interpretation der Sachverständiger-Rolle im Lichte von Experteninterviews // Hitzler/Honer/Maeder (Hg.). Expertenwissen. Die institutionalisierte Kompetenz zur Konstruktion von Wirklichkeit. Opladen, 1994.
25. Žižiūnaitė V. Socialinio pedagogo profesinė adaptacija mokyklos bendruomenėje: kokybinės diagnostikos rezultatai // Specialusis ugdymas. 2004, 1 (10), p. 138–148.
26. Žukauskienė R., Leiputė O. Vaikų ir jaunimo globos namų auklėtinių ir vaikų, gyvenančių su abiem tėvais, emocinių ir elgesio problemų ypatumai // Socialinis darbas. 2002, 2 (2), p. 106–115.

FAKTOREN DER GELUNGENEN SOZIALPÄDAGOGISCHEN TÄTIGKEIT: EMPIRISCHE ERGEBNISSE

Birutė Švedaitė

Zusammenfassung

Im Artikel wird das Problem des Gelingens von sozialpädagogischer Tätigkeit in den Organisationen der sozialen Hilfe behandelt. Zur Begründung werden die Ergebnisse der qualitativen Experteninterviewforschung präsentiert.

Als Folge der Analyse von Expertenwissen wurden insgesamt 7 Faktoren rekonstruiert, die einen bedeutsamen Einfluss auf Erfolg der sozialpädagogischen Tätigkeit zu haben scheinen: 1) Anthropologisches Menschenbild des Sozialpädagogen, bzw. der Organisation; 2) Zielformulierung der Sozialarbeitsorganisation; 3) Art der Erziehungsarbeit mit Klienten

in der Organisation; 4) Art der professionellen Beziehung zwischen Sozialpädagogen und dem Klient; 5) Innen Atmosphäre der Sozialarbeitsorganisation; 6) Zusammenarbeit der Organisation mit anderen Organisationen Zugunsten der Klienten; 7) Gesellschaftliche Bewertung des Berufs Sozialpädagogik.

Als Schlussfolgerung folgt, dass nur eine bewusste Beachtung von allen erwähnten Faktoren einen grösseren Erfolg der sozialpädagogischen Arbeit mit Personen erhoffen lässt. Dies erweist sich gleichzeitig als Kriterium fuer Professionalität in der sozialpädagogischen Tätigkeit.

Iteikta 2004 06 15

Priimta 2004 12 05